

Катерина Янголенко — дослідниця екології й таксономії сліпаків Буковини

Ігор Загороднюк¹, Ігор Скільський², Ірина Ткебучава³

¹Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

²Чернівецький обласний краєзнавчий музей (Чернівці)

³Чернівецький національний університет, Природничий музей (Чернівці)

ZAGORODNIUK, I., I. SKILSKY, I. TKEBUCHAVA. Kateryna Yangolenko, a researcher of the ecology and taxonomy of mole-rats of Bukovina. — Essay on a researcher who worked in Bukovina at least in 1955–1990. Biographical information about Kateryna Yangolenko is extremely incomplete, and, in fact, only the period of her work at the Department of Zoology of Chernivtsi University is known. At this university, she went from graduate student to associate professor, prepared a dissertation, extremely important for understanding the composition of the fauna of mole-rats, their morphology, taxonomy, and ecology in Bukovina, but with an obvious umbrella effect on the mammal fauna of Ukraine and neighbouring countries.

Біографічні деталі

Катерина Іванівна Янголенко народилася 15 травня 1924 р. в м. Великоцьк на Луганщині, де у 1932–1942 р. навчалася в Міловській середній школі. Після того вступила на педкурси у Старобільську, звідки евакуйована до Костроми. Після повернення у 1943 р. працювала санітаркою в евакогоспіталі, а з 1943 — студентка біофаку Ростовського університету. На 3 курсі переведена до Чернівецького університету, який закінчила 1948 р.

Залишилася лаборантом кафедри зоології хребетних до 1952 р., Одночасно у 1949–1957 рр. за сумісництвом була викладачем біології та хімії чернівецької середньої школи № 3. Із 1952 р. — наук. співроб. зоомузею (с.н.с. з 1953). У 1963–1967 — ст. викл. кафедри зоології ЧДУ, надалі в.о. доцента і доцент (з 1972). Дисертацію виконала на кафедрі зоології ЧДУ під кер. І. Шнаревича, захист 1965 р. Працювала на кафедрі доцентом до 1.06.1984 р., після чого вийшла на пенсію. Підтримувала контакти з колегами до 1990 р.

Рис. 1. Катерина Янголенко. Фото з випускного альбому студентів 1977 р.; архів Т. Андрющенко. Редаговано автором.

Ключові доробки в галузі теріології

Дослідниця присвятила свій науковий доробок майже виключно ссавцям-землеріям, які були об'єктами кваліфікаційних досліджень. Її перша робота стосувалася біотопного розподілу та промислу кротів на Буковині (Шнаревич & Янголенко 1955)¹. На дисертацію пішло 10 років, вона мала назву «Екологія сліпаків роду *Spalax* та їх господарське значення на Буковині»; її захищено у вересні 1965 р. у Львівському державному університеті, на біологічному факультеті; керівник — доц. І. Д. Шнаревич².

Загалом відомо 19 наукових публікацій дослідниці, виданих протягом 1957–1990 рр., з виразним їх згасанням після 1967 р. Після 1967 р. у неї була 10-річна перерва (ймовірно, материнська), потому були лише три публікації 1977–1981 рр. про земноводних і плазунів, а в 1986 та 1990 рр. — повернення до теми сліпаків спільно з (за ініціативою) Н. Філіпчук.

Ці публікації можна схарактеризувати як єдиний цикл, що охоплює вивчення особливостей екології (репродукція, рийна діяльність тощо), морфології (ключові діагностичні ознаки видів) і таксономії. Щодо останнього важливо відзначити, що дослідниця вперше показала, що віднесення сліпаків Буковини до політипного виду «*Spalax microphthalmus*» є некоректним, і що сліпаки цього унікального біогеографічного вузла мають бути віднесені до трьох різних видів. Такими видами виявилися *Spalax zemni*, *S. graecus* та *Spalax (Microspalax) leucodon*, відомі українською як сліпаки подільський, буковинський (грецький) та понтичний (білозубий). Понад те, дослідниця показала, що ці три види не випадково сходяться в цьому регіоні, проникаючи сюди, у підгірні райони, по трьох межиріччях, і межі поширення яких визначаються, власне, річищами Прута і Дністра. Фактично ці дослідження «додали» до переліку фауни України два ендемічні види.

Ключовими працями «дисертаційного» періоду є такі: «Матеріали з екології сліпаків» (рос.) (Янголенко 1957), «До питання про екологію та поширення сліпаків на території Радянської Буковини» (Янголенко 1959), «До питання про морфофункціональні зміни статевих залоз у сліпаків подільського (*Spalax microphthalmus zemmi* Erxleb) та гірського (*Spalax leucodon* Nordm) в умовах Буковини» (рос.) (Янголенко 1960) та «Матеріали по екології, систематиці та практичному значенню сліпаків на Буковині» (Янголенко 1963).

«Постдисертаційні» ключові роботи пов'язані з обґрунтуванням окремішності й описом морфології та поширення сліпака буковинського (Янголенко 1966), та підсумкам дослідження рийної діяльності фосорійних ссавців Буковини (1966). За 20 років дослідниця повернулася до теми сліпаків завдя-

¹ Значну частину біографічних даних отримано з архіву ЧНУ (І. Ткебучава).

² На отриманому від львівських колег авторефераті (за сприяння А. Бокотея) стоїть дарчий напис (з датою 6.09.1965) К. Татариніву, напевно офіційному опоненту, численні помітки по тексту рукою К. Татаринів (зокрема, «у відгук») та сам його відгук, написаний на останній сторінці від руки, на 5 пунктів, доволі жорсткий, з 5 пунктів, підписаний 14.09.1965.

ки співпраці з Н. Філіпчук, з якою підготувала два огляди, що стали основою для включення обох «буковинських» видів сліпаків до червоних книг: «Сучасне поширення, чисельність та особливості екології білозубого сліпця в Україні» (Філіпчук & Янголенко 1986) та «Буковинський сліпак» у серії «Рідкісні та зникаючі види ссавців СРСР» (Янголенко & Філіпчук 1990).

У ННПМ є 25 екз. сліпаків (9 *Spalax leucodon*, 16 *Spalax graecus*), що зібрані К. Янголенко у 1959–1965 рр.; у ПМ ЧНУ є 28 екз. *Talpa europaea*, 100 екз. *S. graecus* та 23 екз. *S. leucodon*, зібрані нею у 1951–1964 рр.

Чесноти, захоплення, суспільна робота, відзнаки

Нам нічого не відомо про чесноти чи відзнаки дослідниці. Можна відмітити, що всі зібрані нею зразки сліпаків з Буковини, які ми мали змогу досліджувати в колекції ННПМ, акуратно препаровані. Відомо, що щороку, зокрема й у 1986–1990 рр. їздила на батьківщину у Старобільськ через Київ, будуючи щоразу в Інституті зоології УАН (Н. Філіпчук, особ. повід.).

Література

- Філіпчук, Н. С., Е. И. Янголенко. 1986. Современное распространение, численность и особенности экологии белозубого слепыша на Украине. *Вестник зоологии*, № 1: 55–59.
- Шнаревич, І. Д., К. І. Янголенко. 1955. Стационарный розподіл крота і посилення його промислу на Буковині. *Праці експедиції по комплексному вивченню Карпат і Прикарпаття (серія біологічна). Том 1*. Вид-во Львівського ун-ту, [Львів], 100–114.
- Янголенко, Е. И. 1957. Материали по екологии слепышей. *Научный ежегодник за 1956 год. Черновицкий государственный университет*, 1 (2): 124–126.
- Янголенко Е. И. 1959. К вопросу об экологии и распространении слепышей на территории Советской Буковины. *Фауна и животный мир Советских Карпат*. Ужгородский государственный университет Ужгород, 51–57. (Серия: Научные записки УжГУ; Том 40).
- Янголенко, Е. И. 1960. К вопросу о морфофункциональных изменениях половых желез подольского (*Spalax microphthalmus zemmi* Exleb) и горного (*Spalax leucodon* Nordm) слепышей в условиях Буковины. *Научный ежегодник за 1958 год. Биологический факультет*. Черновицкий государственный университет, Черновцы, 326–328.
- Янголенко, К. І. 1963. Матеріали по екології, систематиці та практичному значенню сліпаків на Буковині. *Матеріали до вивчення природних ресурсів Поділля*. Тернопіль, Кременець, 196–200.
- Янголенко, К. І. 1966. Грецький сліпак з правобережжя р. Прут, його ареал і морфологічні особливості. *Доповіді Академії наук Української РСР*, № 7: 965–966.
- Янголенко, Е. И., Н. С. Філіпчук. 1990. Буковинский слепыш. *Редкие и исчезающие виды млекопитающих СССР*. Наука, Москва, 82–89.

ЗАГОРОДНЮК, І, І. СКЛІСЬКИЙ, І. ТКЕБУЧАВА. Катерина Янголенко — дослідниця екології й таксономії сліпаків Буковини. — Нарис про дослідницю, що працювала на Буковині в період щонайменше 1955–1990 років. Біографічні відомості про Катерину Янголенко вкрай неповні, і фактично відомо лише про період її роботи на кафедрі зоології Чернівецького університету. У цьому університеті вона пройшла шлях від аспірантки до доцента, підготувала дисертацію, вкрай важливу для розуміння складу фауни сліпаків, їх морфології, таксономії й екології в межах Буковини, проте з очевидним парасольковим ефектом на всю теріофауну України й суміжних країн.